

Rocznik Sławistyczny, t. LXVII, 2018
ISSN 0080-3588
DOI: 10.24425/rslaw.2018.124603

Jadwiga Waniakowa*

Instytut Języka Polskiego PAN
Kraków

Nad pierwszym tomem atlasu leksykalnego ludowych gwar rosyjskich

Рес.: Лексический атлас русских народных говоров (ЛЯРНГ), т. 1: Растительный мир. – Москва ; Санкт-Петербург: Нестор-История, 2017. – 736 с.

Praca powstała w ramach państwowego zadania Instytutu Badań Lingwistycznych Rosyjskiej Akademii Nauk (ИЛИ РАН), temat nr 0187-2014-0007 pt. „Rosyjska gwarowa leksykografia i geolingwistyka” i wsparciu finansowym rosyjskiej fundacji naukowej w zakresie humanistyki (РГНФ) (projekt nr 13-04-00166a pt. „Geolingwistyczny opis leksyki ludowych gwar rosyjskich na podstawie materiałów «Atlasu leksykalnego rosyjskich gwar ludowych» i danych ze słowników regionalnych”). Wydanie tomu stało się możliwe dzięki finansowemu wsparciu Rosyjskiego Funduszu Badań Fundamentalnych (projekt nr 17-04-16092).

Redaktorem odpowiedzialnym tomu jest T. I. Vendina, a jego redaktorem T. K. Chovrina. Zespół autorski tomu stanowi ponad 70 osób, a w przygotowaniu tomu brało udział ponad 30 rosyjskich instytucji naukowych. Warto podkreślić, że w gromadzenie materiałów do atlasu jest zaangażowanych jeszcze więcej placówek naukowych, bo aż blisko 70. Jak widać, *Atlas leksykalny rosyjskich gwar ludowych* jest przedsięwzięciem olbrzymim, zakrojonym na wielką skalę

---

* Jadwiga Waniakowa, Professor, The Institute of the Polish Language of the Polish Academy of Sciences, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1651-1572>

e-mail: jadwiga.waniakowa@ijp.pan.pl.

i z ogromnym zapleczem organizacyjnym. Prace nad atlasem trwały od dawna. Opis projektu został opublikowany w 1994 roku, zaś tom próbny atlasu ukazał się w roku 2004 pod red. I. A. Popowa i T. I. Vendiny.

Wydany tom atlasu, poświęcony rosyjskiemu gwarowemu słownictwu z zakresu świata roślinnego, jest pierwszym tomem z serii tematycznej „Przyroda”¹. Warto podkreślenia, że ЛІАФНГ jest atlasem leksykalnym, co odróżnia go w sposób istotny od przeważających w świecie slawistycznym atlasów fonetyczno-gramatycznych (por. niżej). Tom zawiera mapy, komentarze i materiały gwarowe, które zebrano w warunkach terenowych na całym ogromnym obszarze europejskiej części Rosji. Tym samym materiał atlasowy pochodzi zarówno z dalekiej północy, jak i z krańców południowych Rosji, a na wschodzie sięga do Uralu². Celem map wchodzących do omawianego tomu jest lokalizacja geograficzna wariantywnych nazw należących do jednego ze starszych wycinków nominacyjnych systemu leksykalnego gwar rosyjskich, związanego z wyobrażeniami użytkowników gwar o otaczającej ich naturze, mianowicie – świata roślinnego. Na tom składa się 210 map, które przedstawiają słownictwo różnych grup tematycznych: nazwy obszarów leśnych (w tym także ogólne nazwy ‘lasu’ i rodzajów lasów oraz obiektów związanych z lasem), nazwy drzew i obiektów związanych z drzewami, nazwy krzewów i obiektów związanych z krzewami, nazwy ziół, wielu roślin zielnych, jagód i grzybów. Jak widać, układ przedstawianego materiału leksykalnego wiąże się z postrzeganiem świata przez człowieka i jest prezentowany z tego punktu widzenia. Można też powiedzieć, że stosunek użytkowników gwar do otaczającej ich przyrody wyraża się przede wszystkim w bogatym i zróżnicowanym słownictwie z nią związanym. Innymi słowy, ogromne bogactwo leksykalne sfery semantycznej dotyczącej roślinności świadczy o tym, że dla człowieka związanego z tradycyjną kulturą postrzeganie otaczającego świata okazuje się nie mniej ważne od postrzegania samego siebie. W związku z tym już mapy pierwszego tomu atlasu umożliwiają spojrzenie na świat roślinny przez pryzmat słownictwa gwarowego.

Zastosowane przez autorów atlasu systemowe podejście do zasad doboru i kartografowania rosyjskiego materiału gwarowego pozwala czytelnikowi w sposób realistyczny zobaczyć jego całą złożoność i semantyczno-leksykalną głębię (por.

---

¹ Następne tomy atlasu z tej serii będą poświęcone kolejno słownictwu związanemu ze zwierzętami, krajobrazem, meteorologią itd. Należy przy tym podkreślić, że niezwykle szeroki zakres tematyczny ЛІАФНГ jest jednym z czynników stanowiących o jego nowatorstwie. Leksyka związana z „przyrodą oswojoną” będzie zaprezentowana w innej serii tematycznej atlasu, mianowicie dotyczącej pracy człowieka. Tego typu podział gwarowego materiału leksykalnego pozwoli lepiej uwydatnić różnice w zasadach nominacji w poszczególnych grupach semantycznych, należących do jednego pola semantycznego (por. wprowadzenie do tomu, s. 7).

² W ten sposób, jak możemy przeczytać w przypisie do wprowadzenia do tomu (s. 7), obejmuje terytorium szersze niż *Atlas dialektologiczny języka rosyjskiego* (ДАРЯ).

nizej). Przy tym okazuje się, że na mapach atlasowych stale powtarza się ten sam scenariusz arealny, związany z frakcyjnością rosyjskiego *continuum* dialektalnego. Świadczy to o wysokim stopniu leksykalnej wariantywności jednostek językowych znajdujących się w stosunkach komplementarności (por. wprowadzenie, s. 7). Inny mi słowy, mapy ukazują wysoką wariantywność jednostek leksykalnych, odnoszących się do tego samego obiektu w gwarach rosyjskich. W związku z tym przy wielu zagadnieniach potrzebne były „карты дубль”, pozwalające dokładniej pokazać areale mapowanych leksemów. Stosuje się je, gdy przedstawiony na mapie materiał wyróżnia się na przykład wysokim stopniem wariantywności słowotwórczej, różnorodnością rdzeni czy afiksów. W ten sposób jednemu zagadnieniu poświęconych jest kilka map, por. np. Л1 13 ‘gęstwina, gęsty las’, gdzie mapa nr 14 pokazuje różne nazwy z podziałem na formy od różnorodnych rdzeni, mapa nr 15, tzw. „карта дубль” nr 1, podaje rozmieszczenie terenowe zróżnicowania akcentowego nazwy чаица ‘gęstwina’ (чаица i чаица́), mapa nr 16, tzw. „карта дубль” nr 2, szczegółowo ukazuje występowanie terytorialne nazw дэбру i трыцуба.

W tomie znajdują się różne typy map (leksykalne, leksykalno-słowotwórcze, semantyczne, motywacyjne i nominacyjne), z których każdy w swoisty sposób ukazuje zjawiska językowe.

- 1) mapy leksykalne powstają na podstawie onomazjologicznej (od znaczenia do formy), przedmiotem mapowania są w nich nazwy tego czy innego obiektu nominacji (przedmiotu, zjawiska, procesu, cechy ...). Większość z nich reprezentuje wielopłaszczyznowe i wieloaspektowe różnice gwarowe, łączące się z odpowiednimi cechami różnego typu (jak np. mapy: Л1 1 ‘las’, Л3 3 ‘las liściasty’, Л26 6 ‘las rosnący na błotnistym podłożu’). Tym samym mapy ukazują wysoki stopień dialektalnej dyferencjacji objętego badaniami obszaru;
- 2) mapy semantyczne powstają natomiast według innej zasady – od wyrazu do znaczenia. Mapuje się na nich odpowiednie cechy semantyczne, reprezentowane w jednostkach leksykalnych, połączonych tożsamością formy znkowej. Na mapach semantycznych, podobnie jak na leksykalnych, ukazane są liczne wielowymiarowe zróżnicowania, które w ujęciu strukturalnym można traktować jako polisemiczne. Na mapach tego typu znajduje odzwierciedlenie wieloaspektowa klasyfikacja, jeśli tylko struktura semantyczna zróżnicowań gwarowych charakteryzuje się złożonością i wielowymiarowością (por. np. mapy zawierające materiał na pytanie СМ 2 дубрава czy СМ 80 деревина);
- 3) mapy leksykalno-słowotwórcze, które stanowią w tomie większość, ponieważ praktycznie dowolna mapa, przygotowana według zasady „od znaczenia do słowa”, ukazuje zarówno zróżnicowanie leksykalne, jak i słowotwórcze. Na mapach tego typu widać zróżnicowanie tak w sposobach derywacji, jak i w środkach słowotwórczych, uczestniczących w formacji mapowanego wyrazu (por. mapy z materiałem na pytanie ЛСЛ 10 ‘rzadki las’, ЛСЛ 11 ‘gęsty las’);

- 4) mapy słowotwórcze – także występują w tomie w całkiem sporej liczbie. Na mapach tego typu widoczne są różnicowania w sposobach derywacji i w środkach słowotwórczych przy tożsamości morfemu leksykalnego (rdzennego) (por. mapy zawierające materiał na pytanie CJ 6 ‘las, zagajnik z przezwagą drzew jednego rodzaju’, CJ 78 ‘duże rosnące drzewo’);
- 5) mapy motywacyjne – map tego typu jest w tomie stosunkowo niewiele, ponieważ ich przygotowanie nie było priorytetem atlasu. Pojawiły się w procesie prac nad atlasem (por. np. mapy zawierające materiał na pytania JI 14 ‘zdrowy, wysoki, prosty las, nadający się do celów budowlanych’, JI 15 ‘chory, niski, krzywy las, nienadający się do celów budowlanych’). Celem tego typu map jest ukazanie różnicowania w zakresie cech motywacyjnych kartografowanych nominacji tego samego obiektu. Map takich nie spotyka się często w atlasach językowych (choć występują na przykład w *Atlasie Linguarum Europae*, ALE), są one ciągle stosunkowo nowym rodzajem map. Dzięki nim w tomie *Растительный мир* najwyraźniej widać systemowość „organizacji” przyrodniczej sfery semantycznej w dialektach języka rosyjskiego;
- 6) mapy nominacyjne – ich celem jest ukazanie różnicowania w sposobach nominacji realiów: nominacje jednowyrazowe (rodzaje formacji słowotwórczych, charakter podstawy słowotwórczej i środków słowotwórczych) versus opisowe konstrukcje syntaktyczne (określenie części mowy, charakter związków syntaktycznych między poszczególnymi członami) (por. np. mapy z materiałem na pytanie JI 34 ‘martwy las z uschłymi do korzenia drzewami’).

W ten sposób ЛАПНГ różni się szerokim „repertuarem” swoich map od istniejących atlasów leksykalnych, gdzie przede wszystkim są mapy ściśle leksykalne. Dzięki mapom ЛАПНГ w tomie *Растительный мир* możemy zaobserwować zjawisko semantycznej, leksykalnej i słowotwórczej korelacji leksemów, która przejawia się pewną systemowością w „organizacji” sfery znaczeniowej świata roślinnego w gwarach rosyjskich. Materiały będące podstawą map w tomie wnoszą do obiegu naukowego nowe informacje o podobieństwach i różnicach dialektów rosyjskich w zakresie słownictwa i słowotwórstwa oraz stwarzają możliwość bardziej wyrazistego przedstawienia dialektalnych różnicowań.

Na początku tomu (s. 12–16) zamieszczono wykaz „населенных пунктов”, czyli w tym wypadku poszczególnych rejonów (należących do danych obwodów europejskiej części Rosji), z których pochodzi materiał leksykalny. Rejonów takich jest aż 1064, co – jak możemy przeczytać w przypisie do wprowadzenia do tomu (s. 7) – odpowiada w zasadzie liczbie rejonów w europejskiej części Rosji)³,

³ Warto zaznaczyć, że na obszarach zajętych przez jednolite gwary wystarcza jeden punkt siatki w granicach rejonu, zaś na terenach zajmowanych przez gwary bardziej różnicowane potrzeba takich punktów kilka, a bogatsze materiały odnoszą się wtedy do jednego numeru na mapie.

zatem, na co warto zwrócić uwagę, dużo więcej niż na przykład miejscowości znajdujących się w całej siatce *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (por. np. OLA 3)⁴. Numeracja rejonów zaczyna się od rejonu kolskiego w obwodzie murmańskim (1), czyli na północnym zachodzie Rosji, a kończy się na rejonie kurskim w Kraju Stawropolskim (1064), czyli na południu europejskiej części Rosji (Kaukaz).

Tom atlasu zaopatrzone jest ponadto w bardzo przydatny do badań nad słownictwem gwarowym zbiorczy alfabetyczny indeks kartografowanych leksemów wraz z numerami map (s. 719–728) oraz w numerację rejonów Rosji według jednostek terytorialnych (s. 728–731). Poza tym zawiera indeksy materiałów, które nie zostały zmapowane (s. 697–718), jak np. nazwy ‘drzewa z dziuplą’, ‘jarzębiny’ (gdzie w większości obszaru występuje forma *рябина*), ‘sosny’, ‘jodły’, ‘młodego małego drzewa określonego rodzaju’ (nazw nie zmapowano prawdopodobnie ze względu na wielość form w poszczególnych punktach), ‘dojrzałej jagody’ itd. W sumie z różnych względów nie zmapowano materiału do 15 zagadnień kwestionariusza. Tom zamyka całkiem długi wykaz cytowanej literatury, złożony z blisko 70 pozycji (s. 732).

Przed mapami tomu znajduje się „карта-бланковка”, mapa ukazująca terytorium objęte atlasem oraz siatkę punktów z ich numerami. Pozwala ona czytelnikowi zorientować się w usytuowaniu punktów i ich kolejności. Jest to bardzo potrzebne przede wszystkim ze względu na ogromny obszar zajmowany przez gwary rosyjskie i wielką liczbę punktów. Można zaobserwować, że siatka punktów nie jest równomierna, jest gęsta na południu, szczególnie na południowym zachodzie (jednak brak punktów na Krymie, co może dziwić, jako że od czasów drugiej wojny światowej Rosjanie stanowią większość tamtejszej populacji), dość rzadka natomiast na północy i na północnym wschodzie. Taki stan rzeczy wiąże się zapewne z gęstością zaludnienia, warunkami topograficzno-klimatycznymi i rozmieszczeniem gwar rosyjskich na terytorium Rosji.

Każdą z map poświęconych kolejnym zagadnieniom poprzedza pełny indeks materiału gwarowego z całości uwzględnionego terytorium, czyli z 1064 punktów (por. wyżej). Indeks ten zawiera zatem także – przypisane do poszczególnych punktów – jednostki leksykalne, które nie zostały przedstawione na mapie. W ten sposób sam w sobie może on się stać podstawą do dalszych szczegółowych badań nad rosyjskim słownictwem gwarowym. Materiał ten jest zapisany zgodnie ze współczesną ortografią z zachowaniem jedynie tych cech fonetycznych, które się zleksykalizowały.

Taka sytuacja jest uwarunkowana wielkością mapy podstawowej i rozmiarem dostosowanej do niej czcionki (por. wprowadzenie do tomu, s. 7, przyp. 1).

⁴ Siatka punktów OLA, który obejmuje tereny całej Słowiańszczyzny, liczy 853 miejscowości.

Mapy składające się na tom są mapami znakowymi. Poszczególne formy zaznaczane są dwuwymiarowymi znakami różnego kształtu i koloru, stosownie do zróżnicowania rdzeni i różnic słowotwórczych. Zasadą jest, że znaki tego samego kształtu i koloru odnoszą się do nazw o tym samym rdzeniu, a zróżnicowanie ich polega na sposobie wypełnienia danego kształtu w związku z postaciami słowotwórczymi nazw. Ten sposób znakowania wynika z systemowości podejścia do kartografowania rosyjskiego słownictwa gwarowego i pozwala na ukazanie wszystkich niuansów leksykalnych, słowotwórczych, morfologicznych i semantycznych (por. wyżej). Podejście to opiera się na hierarchii różnic dialektalnych i jednocześnie pozwala eliminować wszystko to, co nieistotne dla mapowanego zagadnienia. W atlasie opracowano zatem taki system kartograficznej reprezentacji materiału, który uwzględnia wzajemną zależność i związek typologiczny środków graficznych, kiedy wybór oznaczenia pierwszego członu arealnej opozycji w inwariantnym szeregu od razu określa całą dalszą kompozycję mapy. Poza tym znaki dla nazw pojawiających się sporadycznie charakteryzują się występowaniem promienistej gwiazdy wewnątrz określonych kształtów, które mają za zadanie obrazować dane rdzenie, jeśli są one kartografowane. Dla form pojawiających się sporadycznie, których rdzenie nie są mapowane, stosuje się znak promienistej gwiazdy. Na mapach występuje też znak tyldy (~), kiedy odsyła się czytelnika do indeksu materiałów, a także znak kreski (-), gdy brak w danym punkcie odpowiedniego wyrazu. Jest to zatem sposób mapowania analogiczny do sposobu przedstawiania zasięgu zjawisk językowych stosowanego w *Ogólnostowiańskim atlasie językowym* (OLA), z tym że w ЛІАФНГ używa się nowocześniejszego sposobu znakowania, a mianowicie znaków kolorowych. Poza tym mapy w ЛІАФНГ również są kilkukolorowe (numery punktów są zaznaczone na zielono, granice Rosji mają kolor czerwony, na niebiesko zaznaczono rzeki i zbiorniki wodne), co sprawia, że są one bardziej kontrastowe, a przez to dużo czytelniejsze niż mapy OLA.

Prawie po każdej z map w tomie następuje obszerny komentarz. Wyjątek stanowią niektóre z map, które dotyczą tego samego zagadnienia (por. wyżej). Wtedy często następuje komentarz zbiorczy do kilku map, por. np. mapy nr 2, 3 i 4, które poświęcone są znaczeniom wyrazu *дырпава* (CM 2). Komentarze do map mają ustaloną strukturę, tę samą dla każdej mapy. Pierwsza część jest właściwym komentarzem, obejmującym objaśnienie problematyki mapy, charakterystykę kartografowanego materiału leksykalnego i jego zróżnicowania widocznego na danej mapie, opis przyjętego systemu środków kartograficznych, wskazanie wątpliwego materiału, który z różnych przyczyn nie został ujęty na danej mapie oraz uwagi eksploratorów na temat konkretnych form. Na końcu tej części ma miejsce krótka ogólna charakterystyka materiału leksykalnego do danej mapy wraz ze wskazaniem obszarów występowania poszczególnych kartografowanych form.

Taki pojemny treściowo komentarz odróżnia ЛІАФНГ od innych słowiańskich atlasów leksykalnych, gdzie podobnie rozbudowanych komentarzy brak⁵.

Potem następuje „ilustracja gwarowa”, czyli przytoczenie krótkich wypowiedzi użytkowników gwar na temat danego zagadnienia. Pozwala to w sposób realny ukazać „życie” danego leksemu w systemie gwarowym na określonym obszarze, co jest bardzo istotne w badaniach dialektologicznych. Pozwala też czytelnikowi bezpośrednio zetknąć się z gwarowymi wypowiedziami. Obszerność tego materiału ilustracyjnego także korzystnie odróżnia ЛІАФНГ od większości słowiańskich atlasów, wzbogacając jego możliwości interpretacyjne. Ostatnią część stanowi alfabetyczny spis kartografowanych wyrazów wraz z numerami punktów, gdzie je zanotowano. Dzięki temu czytelnik może łatwo przeanalizować frekwencję danego wyrazu i porównać ją z występowaniem innych leksemów na mapie.

Kolejność map w tomie, jak czytamy we wprowadzeniu (s. 8), odpowiada porządkowi zagadnień w „Programie” atlasu⁶. Jednak z obiektywnych przyczyn językowych (np. kilka map poświęconych temu samemu zagadnieniu, por. wyżej) i pozajęzykowych nie wszystkie zagadnienia „Programu” stały się podstawą map. Dlatego też numeracja map nie pokrywa się z numeracją zagadnień, por. np. mapa nr 5 poświęcona jest zagadnieniu ЛІ 3 ‘las liściasty’, a mapa nr 6 dotyczy ЛІ 4 ‘las iglasty’ itd. Przy tym skróty przed numerami pytań odnoszą się do ich rodzajów, i tak: ЛІ oznacza pytania leksykalne, ЛІСЛІ – leksykalno-słowotwórcze, СЛІ – słowotwórcze, zaś СМ – dotyczy pytań semantycznych. Informuje o tym spis skrótów umieszczony na s. 6.

Ważną cechą odróżniającą ЛІАФНГ od innych atlasów językowych jest fakt, że jest to atlas leksykalny (por. wyżej). Na marginesie można zauważyć, że w ciągu ubiegłego wieku w słowiańskich atlasach językowych najwięcej uwagi poświęcano zjawiskom fonetycznym jako najistotniejszym w rozstrzygnięciu o dyferencjacji dialektów języka narodowego, a odzwierciedlenie zróżnicowania gwarowego w zakresie słownictwa i słowotwórstwa było w nich mniej systematyczne. W ЛІАФНГ cała uwaga skupia się na leksyce gwarowej, co sprawia, że atlas ten wzbudzi zainteresowanie przede wszystkim leksykologów.

Przyjrzyjmy się przykładowo jednej z map tomu *Расстительный мир*. Jest to mapa nr 146 ‘василёк’ (ЛІ 134) autorstwa T. N. Kololcewej i R. I. Kudrjašowej

⁵ Obszerne komentarze do każdej z map zawiera na przykład *Atlas Linguarum Europae* (ALE), jednak komentarze te nie są jednolite strukturalnie, a ich treść zależy w wysokim stopniu od zagadnienia, które jest mapowane.

⁶ „Program” ЛІАФНГ zawiera ponad 5000 zagadnień, dotyczących słownictwa typowego dla układu społecznego, środowiska i bytowania mieszkańców wsi. Tak znaczna liczba zagadnień powinna istotnie powiększyć możliwość ukazania kształtujących system związków leksykalnych w gwarach.

(s. 484–486). Po zapoznaniu się z indeksem materiałowym możemy stwierdzić, że z blisko 300 punktów nie zanotowano materiału, co stanowi około 30 procent ogólnej liczby 1064 punktów, czyli całkiem sporo. Wstępny ogląd mapy informuje nas, że na całym badanym obszarze przeważają formy, które oznaczone są zielonym kółeczkiem. Z legendy dowiadujemy się, że są to formy z rdzeniem *васил-*. Poza tym w kilku rozproszonych punktach występują formy o temacie *бабоч-*, w kilku rozproszonych punktach, głównie na południu, pojawiają się formy z rdzeniem *волош-*, w około 20 punktach, częściowo rozproszonych, a częściowo tworzących 3 główne skupiska, występują formy z rdzeniem *голуб-*, ponadto występują w stosunkowo dużej liczbie, częściowo w dwóch głównych skupiskach (na zachodzie badanego obszaru i w centrum), częściowo w rozproszeniu, formy z rdzeniem *син-*. Stąd płynie informacja ogólna, że w gwarach rosyjskich nazwy chabra bławatka (*Centaurea cyanus* L.) oparte są przede wszystkim na pięciu rdzeniach⁷. Zupełnie sporadycznie, bodaj w trzech punktach, występują gwiazdki, świadczące o zanotowaniu form, które zawierają rdzenie niekartografowane. Przystudiowanie komentarza do mapy przynosi dużo bardziej szczegółowe wiadomości. Warto zaznaczyć, że w omawianym tomie w komentarzach do map przedstawiających nazwy konkretnych gatunków roślin podane są ich naukowe nazwy łacińskie⁸. Jest to niezmiernie ważne do identyfikacji gatunkowej, a tym samym bardzo cenne dla wszelkich badań nad nazwami gwarowymi roślin. W komentarzu wymienione są alfabetycznie wszystkie rdzenie, na których zbudowane są nazwy chabra bławatka w gwarach rosyjskich (*баб-*, *васил-*, *волос-* // *волош-*, *голуб-*, *син-*) wraz z poszczególnymi nazwami gatunku w gwarach. Potem następuje informacja, że wszystkie nazwy, które informatorzy podali w liczbie mnogiej, są zmapowane jako liczba pojedyncza, co jest bardzo słuszną decyzją z leksykologicznego punktu widzenia. W dalszej kolejności w komentarzu wymienione zostały formacje słowotwórcze, oparte na wyżej wymienionych rdzeniach, jednak bez ich głębszej analizy. Z komentarza dowiadujemy się także, że w gwarach rosyjskich funkcjonuje dużo opisowych konstrukcji nazywających chaber bławatek, przy czym pewne z nich są wymienione, jak np. *голубые глазки*. Dalej wymienia się pojedynczo zanotowane nazwy, których rdzenie są mapowane (wraz z ich lokalizacją, czyli numerem punktu) oraz 3 nazwy, których rdzenie nie są kartografowane, także z lokalizacją. W kolejnym akapicie następuje informacja, że nazwy w formach hipokorystycznych nie zostały zmapowane, ale

⁷ Tylko tak ostrożne sformułowanie ma rację bytu, ponieważ w gwarach rosyjskich mogą występować jeszcze inne rdzenie w punktach, z których brak materiału.

⁸ W wypadku omawianej mapy chabra bławatka, *Centaurea cyanus* L. wskutek literówki występuje w komentarzu niestety błędna nazwa „*Gentaurea cyanus*”. Być może błąd pojawia się jedynie w wersji pdf, którą dysponuję.

są one wymienione wraz z lokalizacją, tym samym czytelnik otrzymuje pełną informację w zakresie materiału i jego rozmieszczenia geograficznego, co jest bardzo cenne dla pełnego obrazu nominacji. W dalszej części komentarza omawia się dość dokładnie zasięg terytorialny poszczególnych rdzeni i opartych na nich nazw, począwszy od rdzenia *васил-*, który ma najwyższą frekwencję. Przy omawianiu zasięgu występowania rdzenia *волос-* // *волош-* nadmieniono, że funkcjonuje on w nazwach chabra bławatka u wychodźców z Ukrainy. Stąd wniosek, że są to zapożyczenia z ukraińskiego. W tym wypadku podano też motywację nazw, która jest związana z włochatością (kosmatością) kielichów rośliny. Tylko przy omawianiu nazw zawierających ten rdzeń podano te interesujące wiadomości. Szkoda, że brak ich przy innych rdzeniach. Co prawda, przy rdzeniach *золот-* i *син-* motywacja nazw sama się narzuca, bowiem związana jest z barwą kwiatu chabra bławatka, ale ciekawe byłoby choć skrótowe omówienie pod tym względem nazw zawierających rdzeń *васил-*, który z pewnością łączy się z imieniem *Василий*, być może w związku z porą kwitnienia rośliny, 25 maja, lub podaniami ludowymi o tym gatunku (por. np. Kolosova 2009: 143–155). Ciekawa jest ilustracja materiałowa nazw gatunku. Czytelnik ma okazję zaobserwować, w jakich realiach funkcjonują te nazwy i jak postrzegana jest roślina przez użytkowników gwar. Zamykający komentarz alfabetyczny spis wszystkich zebranych rosyjskich nazw gwarowych chabra bławatka wraz z ich lokalizacjami daje jasny obraz ich frekwencji i sprawia, że żadna z nazw nie ujdzie uwagi czytelnika.

Wydaje się, że mapy przedstawiające nazwy poszczególnych gatunków roślin są szczególnie cenne dla badaczy zajmujących się słowiańskimi nazwami roślin. Jako przestrzenne projekcje olbrzymiego materiału leksykalnego służyć mogą jako podstawa do badań porównawczych – geolingwistycznych, semantycznych i etymologicznych, do dociekań nad motywacją nazw botanicznych i wreszcie do badań nad historią kultury. Na mapach uwidoczniają się wzajemne wpływy językowe, zatem można badać historię kontaktów nie tylko językowych, ale też kulturowych.

Ogólnie rzecz ujmując, pierwszy tom ЛАФНГ wywiera na czytelniku bardzo korzystne wrażenie. Po pierwsze, uderza obfitość nowego materiału. Właściwie każda mapa poświadcza nigdzie dotychczas nienotowane gwarowe jednostki leksykalne (por. też wprowadzenie, s. 8). Po drugie, na leksykalno-słotwórczych i semantycznych mapach wydanego tomu pojawiają się nowe, dotychczas nigdzie nierejestrowane, znaczenia kartografowanych wyrazów. Jest to szczególnie cenne dla badaczy słownictwa (por. przykłady na s. 9). Po trzecie, mapy wydanego tomu przyczyniają się do uściślenia zasięgów licznych wyrazów gwarowych, poświadczonych wcześniej w rosyjskich słownikach. Dowolna mapa tomu *Растительный мир* (w odróżnieniu od słowników gwarowych), przedstawia „geolingwistyczną projekcję” całej grupy leksykalno-semantycznej, której próżno szukać w słownikach. Mapy atlasu pozwalają także zaobserwować

produktywność gwarowego słowotwórstwa, bowiem właściwie każda mapa pokazuje, że gwary są znacznie pod tym względem bogatsze niż język literacki. Na mapach widać również takie modele słowotwórcze, których nie spotyka się w rosyjskim języku ogólnym. Ponadto systemowe podejście do doboru i reprezentacji kartograficznej materiału leksykalnego umożliwiło wstępną typologię zjawisk gwarowych na poziomie słownictwa i słowotwórstwa. W tym sensie już pierwszy tom atlasu wnosi istotne korekty do ustalonego w nauce wyobrażenia o zróżnicowaniu gwarowym w Rosji w zakresie leksyki i słowotwórstwa. Analizując mapy tomu *Растительный мир*, można też zauważyć – mimo postępującej integracji społecznej i powszechnej globalizacji – utrzymywanie się wyrazów gwarowych. W ten sposób materiały atlasowe pozwalają skorygować pesymistyczne prognozy językoznawcze na temat wymierania rosyjskich dialektów. Systemowe podejście do geolingwistycznego badania rosyjskiego słownictwa gwarowego w sposób realny dowiodło, że dialekty nie utraciły swojego oryginalnego charakteru. Mimo intensywnego wpływu języka literackiego, przez który następuje proces niwelowania zróżnicowania dialektów, w gwarach rosyjskich zachowało się w szerokim zakresie autentycznie dialektalne słownictwo, skutecznie przeciwstawiające się tendencjom do standaryzacji (por. wprowadzenie, s. 8). Autorzy atlasu zakładają, że systemowe podejście do kartograficznego przedstawienia leksyki gwarowej w przyszłości zapewne umożliwi wypełnienie jeszcze jednego ogromnie ważnego dla rosyjskiej dialektologii zadania, mianowicie pozwoli stworzyć leksykalny korpus zróżnicowania gwarowego, czyli pełny rejestr rosyjskiego słownictwa gwarowego. On z kolei może posłużyć do wydania leksykologii rosyjskich gwar ludowych (por. wprowadzenie, s. 10).

Prócz formy tradycyjnej – drukowanej, atlas ma także postać elektroniczną (w postaci pdf), która jest wiernym odbiciem wersji drukowanej. Nie jest to więc tom atlasowy przygotowany od początku w wersji elektronicznej, nie jest w związku z tym na przykład interaktywny. Można jednak powiedzieć, że „карты дубль” stanowią pewną namiastkę interaktywności, bo czytelnik dzięki nim jest w stanie dokładniej rozpatrzyć pewne aspekty danego zagadnienia, które nie są widoczne na mapie głównej. Poza tym warto zaznaczyć, że omawiany tom atlasu, a ściślej jego wersja pdf, może być podstawą do stworzenia w przyszłości w pełni elektronicznego atlasu gwar rosyjskich.

Na koniec stwierdzić trzeba, że – mimo pewnych niedociągnięć – otrzymujemy pierwszy tom dzieła monumentalnego, który przynosi niezwykle cenny i obfity materiał leksykalny, przy tym precyzyjnie zlokalizowany geograficznie. Materiał ten, jego różnorodność treści i formy, da z pewnością asumpt do dalszych szczegółowych badań, które nie byłyby możliwe bez przestrzennej projekcji danych leksykalnych. To sprawia, że słowiańscy językoznawcy z pewnością będą niecierpliwie oczekiwali następnych tomów ЛАФНГ.

Literatura

- Kołosova 2009 = Колосова В. Б., *Лексика и символика славянской народной ботаники. Этнолингвистический аспект*, Москва.
- OLA 3, 2000 = *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная*, вып. 3: *Растительный мир*, ред. А. И. Падлужны, Минск.

References

- Kołosova V. B., 2009, *Leksika i simbolika slavianskoj narodnoj botaniki. Ėtnolingvističeskij aspekt*, Moskva.
- OLA 3, 2000 = *Obščeslavjanskiĭ lingvističeskij atlas. Serija leksiko-slovoobrazovatel'naia*, vol. 3: *Rastitel'nyĭ mir*, ed. A. I. Padluzhny, Minsk.

Summary

On the first volume of the lexical atlas of the Russian folk dialects

The text is an overview of the first volume of the lexical atlas of the Russian folk dialects. It presents modern cartographic methods used in the volume and types of maps contained therein. In order to better present the volume, one exemplary map is analysed, indicating its advantages and drawbacks. In conclusion the richness of the Russian dialectal lexical material, which was precisely geographically located, is stressed. This is the biggest merit of the atlas.

Keywords: areal linguistics, dialects, lexical atlas, dialectal vocabulary, Russian dialects.